

BIBLIOTEKA
KRAKOWSKA
Nr 169

MATEUSZ KRÓL
CECHY KRAKOWSKIE
W XIV–XVI WIEKU

TOWARZYSTWO MIŁOŚNIKÓW HISTORII
I ZABYTEKÓW KRAKOWA
KRAKÓW 2023

MATEUSZ KRÓL

CECHY KRAKOWSKIE
W XIV–XVI WIEKU

TOWARZYSTWO MIŁOŚNIKÓW HISTORII
I ZABYTKÓW KRAKOWA

Kraków, ul. św. Jana 12

Redaktor serii Biblioteka Krakowska
ZDZISŁAW NOGA

BIBLIOTEKA KRAKOWSKA

Nr 169

MATEUSZ KRÓL

CECHY KRAKOWSKIE
W XIV–XVI WIEKU

TOWARZYSTWO MIŁOŚNIKÓW HISTORII
I ZABYTKÓW KRAKOWA

Kraków 2023

© Copyright by Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków
Krakowa and Mateusz Król, 2023

Publikacja dotowana przez Urząd Miasta Krakowa

Mateusz Król, Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli
w Krakowie

 <https://orcid.org/0000-0003-0346-6773>

 mateuszkrol@yahoo.com

Redaktor tomu: Kinga Grodzka

Recenzenci tomu: prof. Mateusz Goliński, prof. Marcin Starzyński

Projekt okładki: Paweł Sepielak

Printed in Poland

ISBN 978-83-967315-0-0

ISBN 978-83-8138-924-2 (druk)

ISBN 978-83-8138-974-7 (PDF)

<https://doi.org/10.12797/9788381389747>

Na okładce wykorzystano kartę z Kodeksu Baltazara Behema
z miniaturą przedstawiającą garbarza
(Biblioteka Jagiellońska, rkps 16, k. 276r)

Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa
Kraków, ul. św. Jana 12

KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431-27-43, 12 421-13-87
e-mail: publishing@akademicka.pl
<https://akademicka.pl>

1.

WSTĘP

Mimo że literatura dotycząca dziejów dawnego Krakowa jest bardzo bogata¹, wciąż jeszcze pozostaje wiele zagadnień, których nie opracowano w sposób wyczerpujący. Do tej grupy należy bez wątpienia problematyka rozwoju i funkcjonowania organizacji cechowej w ujęciu prawnoustrojowym, ściśle związana z ewolucją środowiska rzemieślniczego w średniowiecznej i wczesnonowożytnej aglomeracji krakowskiej. Nawet pobieżna analiza istniejącej już literatury przedmiotu pozwala z całą pewnością przyznać, że temat ten nie został opracowany w pełni i wymaga rewizji.

Okres, w którym powstały pierwsze prace na temat organizacji cechowej w Krakowie, nie jest wcale przypadkowy. Przełom XIX i XX w. był bowiem czasem rozkwitu badań nad dziejami średniowiecznego Krakowa. Impulsem do ich podjęcia było przygotowanie przez Franciszka Piekosińskiego i Józefa Szujskiego edycji najstarszych ksiąg miejskich pochodzących z XIV w., a następnie przez samego już Piekosińskiego *Kodeksu dyplomatycznego miasta Krakowa*², w którym zgromadzono materiał źródłowy do 1506 r. Lata dziewięćdziesiąte XIX w.

---

¹ Wartościowego zestawienia starszej literatury dokonał Marcin Starzyński, *Krakowska rada miejska w średniowieczu*, *Maiestas, Potestas, Communitas*, t. 3, Kraków 2010; uzupełnione w wersji niemieckojęzycznej (do 2015 r.) *Das mittelalterliche Krakau. Der Stadtrat im Herrschaftsgefüge der polnischen Metropole*, Köln–Wien–Weimar 2015.

² *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa*, cz. 1–4, wyd. Franciszek Piekosiński, Wydawnictwa Komisji Historycznej Akademii Umiejętności w Krakowie, nr 13 i 22, Kraków 1879 i 1882 (dalej: KDMK).

to także czas energicznego scalania spuścizny kancelaryjnej dawnego Krakowa pod kierownictwem Stanisława Krzyżanowskiego, który objął po Piekosińskim stanowisko dyrektora Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa. Jak wiadomo, w samym 1890 r. do Archiwum trafiło ponad 1200 ksiąg miejskich rozproszonych po różnych instytucjach i pozostających w rękach prywatnych. Należy zauważyć, że był to także czas związany z zainicjowaną i prowadzoną przez Krzyżanowskiego akcją przejmowania w depozyt archiwów cechowych³. W tym właśnie okresie powstało kilka bez wątpienia ważnych rozpraw na temat cechów krakowskich, spośród których na szczególną uwagę zasługuje opracowanie Klemensa Bąkowskiego z 1903 r., stanowiące pierwszą próbę monograficznego ujęcia dziejów organizacji cechowej w dawnym Krakowie⁴. Wcześniej, w 1891 r., opublikowana została godna odnotowania praca Władysława Chotkowskiego *Rzemiosła i cechy krakowskie w XV wieku*⁵. Odrębnych opracowań swoich dziejów doczekały się również cechy reprezentujące poszczególne rzemiosła. Powstały monografie zgromadzeń garncarzy⁶ i rzeźników⁷ autorstwa Adama Chmiela, piekarzy – Franciszka Bardla⁸, złotników⁹ i malarzy¹⁰ – Leonarda Lepszego, chirurgów – Jana Lachsa¹¹

---

³ M. Starzyński, *Krakowska rada*, op. cit.

⁴ Klemens Bąkowski, *Dawne cechy krakowskie*, Biblioteka Krakowska, nr 22, Kraków 1903.

⁵ Władysław Chotkowski, *Rzemiosła i cechy krakowskie w XV wieku*, Kraków 1891.

⁶ Adam Chmiel, *Garncarze krakowscy*, Kraków 1907.

⁷ Idem, *Rzeźnicy krakowscy*, Kraków 1930.

⁸ Franciszek Bardel, *Cech piekarzy krakowskich w czasach Rzeczypospolitej polskiej. Na podstawie ksiąg i dokumentów tego cechu*, Kraków 1901.

⁹ Leonard Lepszy, *Cech złotniczy w Krakowie*, „Rocznik Krakowski” (dalej: RKr) 1: 1898, s. 135–268.

¹⁰ Idem, *Cech malarski w Polsce. Od wieków średnich do XVIII wieku. Przyczynek do historii sztuki*, „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne” 2: 1896, s. 1–48.

¹¹ Jan Lachs, *Krakowski cech chirurgów r. 1477–1874*, Lwów 1936.

oraz mieczników – Zbigniewa Bocheńskiego¹². Należy również odnotować wartościową rozprawę autorstwa Zbigniewa Pazdry, poświęconą pozycji prawnej uczniów i towarzyszy cechów krakowskich w XIV – poł. XVII w., opublikowaną w 1900 r.¹³ Dobrej, choć nieco zapomnianej, analizy średniowiecznych statutów cechów krakowskich dokonał Johann Werner Niemann (*Das Zunftrecht der Stadt Krakau im Mittelalter*). Ta została dołączona do obciążonej ideologicznie monografii Kodeksu Baltazara Behema autorstwa Friedricha Winklera¹⁴. Większość wyżej przytoczonych opracowań – co nie ulega wątpliwości – należy uznać za niekompletne i przestarzałe.

Najważniejszą pracą spośród najstarszych publikacji poświęconych cechom krakowskim – w dużej mierze wciąż aktualną – jest obszerny artykuł Władysława Stesłowicza opublikowany w „Kwartalniku Historycznym” w 1892 r.¹⁵ Bez wątplenia studium to należy uznać za najpełniejsze jak dotąd przedstawienie funkcjonowania organizacji cechowej w późnośredniowiecznym Krakowie w ujęciu historyczno-prawnym. Po krótkim wprowadzeniu na temat genezy organizacji cechowej w miastach polskich autor w sposób syntetyczny omówił podział i prawne stanowisko członków cechu, zakres kompetencji samorządu cechowego, jego administrację, prawodawstwo oraz sądownictwo. Poświęcił również nieco uwagi stosunkowi władz cechowych do rady miejskiej. Omówił pokrótce główne kierunki działalności cechu. Scharakteryzował system prohibicyjny i podkreślił ekonomiczne znaczenie prawa cechowego,

---

¹² Zbigniew Bocheński, *Krakowski cech mieczników*, Biblioteka Krakowska, t. 92, Kraków 1937.

¹³ Zbigniew Pazdro, *Uczniowie i towarzysze cechów krakowskich od drugiej połowy wieku XIV do połowy wieku XVII*, Studya nad Historią Prawa Polskiego, t. 1, nr 4, Lwów 1900.

¹⁴ Friedrich Winkler, *Der Krakauer Behaim-Codex mit einer rechtsgeschichtlichen Studie von Johann Werner Niemann*, Berlin 1941 (praca Johanna W. Niemanna na s. 101–124).

¹⁵ Władysław Stesłowicz, *Cechy krakowskie w okresie powstania i wzrośtu*, „Kwartalnik Historyczny” (dalej: KH) 6: 1892, s. 277–333.

uwzględniając tak charakterystyczny podział produkcji i zysków, jak i wyznaczanie cen gotowych produktów. Skoncentrował się również na poprawnym rozbiorze przywilejów cechowych. Autor jednak stosunkowo niewiele uwagi poświęcił uczniom i towarzyszom, skupiając swą uwagę w głównej mierze na analizie organizacji cechów rzemieślniczych niejako z „perspektywy mistrzowskiej”. Nie podjął się również bliższego omówienia zagadnień związanych z genezą i rozwojem związków czeladniczych, a także niezwykle istotnych zadań o charakterze religijnym i socjalnym, zbliżających cechy pod kątem funkcjonalnym do bractw religijnych. Zasygnalizował jedynie możliwość podjęcia tych tematów w przyszłości.

Po wojnie temat organizacji cechowej w Krakowie pozostał – jak się zdaje – na marginesie zainteresowań historyków zajmujących się dziejami miasta. Z nowszych badań na uwagę zasługuje monumentalna praca Jerzego Wyrozumskiego poświęcona dziejom średniowiecznego Krakowa, w której autor omówił pokrótce genezę organizacji cechowej oraz podstawowe zasady funkcjonowania cechów na podstawie zachowanych źródeł miejskich i cechowych¹⁶. Temu historykowi zawdzięczamy również dwa wartościowe artykuły, z których pierwszy został poświęcony związkom czeladniczym¹⁷, drugi natomiast korporacjom zawodowym i religijnym w średniowiecznym Krakowie¹⁸. W latach sześćdziesiątych XX w. opracowania swoich

---

¹⁶ Jerzy Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, Dzieje Krakowa, t. 1, red. Janina Bieniarzówna, Jan M. Małecki, Kraków 1992.

¹⁷ Idem, *Związki czeladnicze w Polsce średniowiecznej*, „Przegląd Historyczny” (dalej: PH) 68: 1977, s. 1–15.

¹⁸ Idem, *Korporacje zawodowe i religijne w średniowiecznym Krakowie*, [w:] idem, *Cracovia mediaevalis*, Mistrzowie Historiografii, Kraków 2010, s. 213–221 (pierwodruk: *Documenta Pragensia. Sv. 18, Od středověkých bratrstev k moderním spolkům: sborník referátů a materiálů ze 17. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy a Südosteuropa Institut Wien-Aussenstelle Brno ve dnech 5. a 6. října 1999 v Clam-Gallasově paláci, Husova 20, Praha 1-Staré Město*, uspoř. Václav Ledvinka, Jiří Pešek, Praha 2000, s. 19–26).

dziejów doczekał się również cech rybaków krakowskich¹⁹. W tym samym czasie Barbara Orzelska-Konarska omówiła pozycję społeczną czeladzi w cechach krakowskich w XV–XVII w.²⁰ Warto ponadto w tym miejscu odnotować wartościowy artykuł Kazimierza Sękowskiego, w którym dokonano analizy dwóch statutów cechu konwisarzy i ludwisarzy krakowskich z 1412 i 1512 r. pod kątem ich przydatności do badań nad historią techniki²¹, oraz pracę Hanny Zaremskiej poświęconą pogrzebom brackim i cechowym w XIV – I poł. XVI w.²² Na uwagę zasługuje również praca Feliksa Kiryka dotycząca dziejów przemysłu metalowego do 1939 r.²³ Stosunkowo niedawno ten sam autor podjął także w krótkim szkicu tematykę porządku cechowego w lokacyjnym Krakowie, nie wyszedł w nim jednak poza dawniejsze ustalenia²⁴.

Ostatnie lata również przyniosły ważne z punktu widzenia badań nad krakowską organizacją cechową publikacje. W pierwszej kolejności należy odnotować wartościowe opracowanie dziejów cechu złotniczego w XIV–XVI w. autorstwa Jerzego Pietrusińskiego²⁵. Na dwutomową pracę składa się wydanie

---

¹⁹ Mieczysław Tobiasz, *Cech rybaków krakowskich*, Olsztyn 1962.

²⁰ Barbara Orzelska-Konarska, *Mistrzowie i czeladnicy. Pozycja społeczna czeladzi w cechach krakowskich w XV–XVII w.*, Biblioteka Tysiąclecia Rzemiosła Polskiego, nr 8, Warszawa 1968.

²¹ Kazimierz Sękowski, *Statuty krakowskiego cechu konwisarzy i ludwisarzy z roku 1412 i 1512 jako źródło do historii techniki*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 29: 1984, s. 399–429.

²² Hanna Zaremska, *Żywi wobec zmarłych. Brackie i cechowe pogrzeby w Krakowie w XIV – pierwszej połowie XVI wieku*, KH 81: 1974, s. 733–749.

²³ Feliks Kiryk, *Cechowe rzemiosło metalowe. Zarys dziejów do 1939 r.*, Kraków 1972; idem, *Z dziejów wędrówek czeladników krakowskiego rzemiosła metalowego*, „Rocznik Dydaktyczno-Naukowy WSP Kraków” 35: 1970, Prace Historyczne, 5, s. 47–63.

²⁴ Idem, *Porządek cechowy w lokacyjnym Krakowie*, [w:] *Kraków. Studia z dziejów miasta. W 750 rocznicę lokacji*, red. Jerzy Rajman, Prace Monograficzne. Akademia Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, nr 483, Kraków 2007, s. 76–86.

²⁵ Jerzy Pietrusiński, *Złotnicy krakowscy XIV–XVI wieku i ich cech*, Złotnicy krakowscy XIV–XVI wieku i ich księga cechowa, t. 1, Warszawa 2000;

krytyczne jednej z trzech zachowanych średniowiecznych ksiąg cechowych krakowskich²⁶ oraz obszerna monografia tej korporacji. W tym samym roku Piotr Gach podjął próbę scharakteryzowania krakowskiego prawodawstwa cechowego w XV, XVI i na początku XVII w., opierając się na zachowanych źródłach normatywnych, praca ma jednak – jak sam podkreślił – charakter przyczynkowy²⁷. Również cech piekarzy doczekał się obszernego opracowania autorstwa Marcina Gadochy²⁸, odnosi się ono jednak wyłącznie do okresu nowożytnego. Temu samemu autorowi zawdzięczamy również krótki artykuł poświęcony cechowi piwowarów, karczmarzy i słodowników, który to tekst, jak sam badacz zaznaczył, ma charakter przyczynkowy i wymaga uzupełnień²⁹. Przed kilku laty ukazały się również dwie obszerne publikacje Sławomira Dryi poświęcone dziejom piwowarstwa krakowskiego i kazimierskiego w XVI i pierwszej połowie XVII w.³⁰ Warto ponadto wspomnieć o krótkim arty-

---

Księga cechowa złotników krakowskich 1462–1566, oprac. Bogusław Dybaś, Janusz Tandecki, Złotnicy krakowscy XIV–XVI wieku i ich księga cechowa, t. 2, Warszawa 2000.

²⁶ Jeszcze do niedawna panowało w literaturze przeświadczenie, że jedyne średniowieczne księgi cechowe z aglomeracji krakowskiej, jakie przetrwały do naszych czasów, należały do złotników krakowskich i sukienników kleparskich. Należy jednak podkreślić, że oprócz tego dochowały się również dwie księgi rzeźników krakowskich, pierwsza z lat 1380–1438, druga zaś obejmująca okres od 1458 do 1524 r. Nie znał ich A. Chmiel, nie wspominali o nich również badacze zajmujący się historią miasta przez całe zeszłe stulecie. Obecnie księgi przechowywane są w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu pod sygnaturami: rkps 1488/II i 1489/III.

²⁷ Piotr P. Gach, *Krakowskie prawodawstwo cechowe w XV, XVI i na początku XVII stulecia*, „Roczniki Humanistyczne” (dalej: RH) 48: 2000, s. 145–164.

²⁸ Marcin Gadocha, *Cech piekarzy i handel chlebem w Krakowie w okresie nowożytnym*, Cechy Krakowskie, Kraków 2012.

²⁹ Idem, *Cech piwowarów, karczmarzy i słodowników krakowskich w XVI i XVII wieku*, [w:] *Miasta polskie w średniowieczu i czasach nowożytnych*, red. Paweł Gołdyn, Biblioteka Porozumienia Doktorantów Uczelni Krakowskich, t. 1, Kraków 2008, s. 253–279.

³⁰ Sławomir Dryja, Stanisław Sławiński, *Mała encyklopedia piwowarska Krakowa i Kazimierza w wieku XVI i pierwszej połowie wieku XVII*, Historia, Hereditas, Ecclesia, t. 2, Kraków 2018; S. Dryja, *Słownik biograficzny*

kule Jerzego Gadomskiego poświęconym prawom i obyczajom w krakowskim cechu malarzy u schyłku średniowiecza, w którym to tekście autor w zasadzie jednak nie wyszedł poza zebranie dotychczasowych ustaleń³¹. Odnotować trzeba też dwa nowsze studia: Michała Schmidta dotyczące sądownictwa cechów krakowskich w średniowieczu w świetle ksiąg cechowych³² oraz mojego autorstwa poświęcone organizacji cechu malarzy krakowskich w świetle statutu z 1490 r.³³ Z najnowszych publikacji na szczególną uwagę zasługuje interesująca praca Marcina Starzyńskiego poświęcona krawcom i ich cechowi w Krakowie w XIV–XV w. W krótkim artykule autor z właściwą sobie lekkością pióra przedstawił genezę i rozwój tej korporacji, a także geografię rozmieszczenia warsztatów krawieckich na terenie miasta. Swój wywód wzbogacił o analizę źródeł ikonograficznych i materialnych, wykorzystując przy tym literaturę ludową, co pozwoliło mu wyjaśnić, dlaczego mistrzowie krawiecy przedstawiani byli z „kozią brodą” i jakie cechy przypisywano przedstawicielom tego rzemiosła³⁴. W kontekście prezentowanej problematyki nie sposób nie odnotować wartościowych

---

słodowników, piwowarów i karczmarzy krakowskich 1501–1655, Historia, Hereditas, Ecclesia, t. 3, Kraków 2018; zob. też idem, *Podatki i opłaty pobierane od piwowarów krakowskich w XVI i pierwszej połowie XVII wieku. Reforma czopowego z czasów panowania Stefana Batorego i jej wpływ na piwowarstwo krakowskie*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” (dalej: RDSiG) 78: 2017, s. 67–94.

³¹ Jerzy Gadomski, *O prawach i obyczajach w krakowskim cechu malarzy u schyłku średniowiecza*, [w:] *Świat, Europa, mała ojczyzna. Studia ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Grodzickiemu w 80-lecie urodzin*, red. Marian Małecki, Bielsko-Biała 2009, s. 89–94.

³² Michał Schmidt, *Sądownictwo cechów krakowskich w średniowieczu w świetle ksiąg cechowych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” (dalej: ZNUJ), 2015, Prace Historyczne, 142, s. 61–77.

³³ Mateusz Król, *Cech malarzy krakowskich w świetle statutu z 1490 roku*, ZNUJ, 2015, Prace Historyczne, 142, s. 79–98.

³⁴ M. Starzyński, „Mistrzowie koziobrodzi” – krawcy i ich cech w Krakowie XIV–XV wieku, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 70 (2): 2022, s. 151–164 i wersja niemieckojęzyczna: *Meister Ziegenbock – Schneider und ihre Werkstätten im Raum der mittelalterlichen Stadt Krakau*, [w:] *Krakau –*

studiów Macieja Mikuły, poświęconych źródłom prawa cechowego i prawodawstwu korporacyjnemu w szesnastowiecznej aglomeracji krakowskiej³⁵ oraz aktywności prawotwórczej Jagiellonów względem cechów w innych miastach małopolskich³⁶, a także pracy Zdzisława Nogi, stanowiącej syntetyczne omówienie stosunku organizacji cechowej do rady miejskiej w Krakowie w XV–XVIII w.³⁷ Należy wreszcie wspomnieć o krótkim szkicu Kamili Follprecht i Wojciecha Krawczuka, stanowiącym przyczynek do badań nad rolą kobiet w krakowskiej organizacji cechowej w czasach nowożytnych³⁸.

W toku rozważań nad prezentowanym zagadnieniem należy też skorzystać z wybranych pozycji poruszających kwestię funkcjonowania organizacji cechowej w innych ośrodkach Królestwa, a także w miastach śląskich i pruskich. Na uwagę zasługują tu studia Kazimierza Arłamowskiego poświęcone dziejom przemyskich cechów rzemieślniczych³⁹ oraz Łucji Charewiczowej na temat organizacji zawodowych we Lwowie w okresie przedrozbiorowym⁴⁰; warto również sięgnąć do opracowań Marii Boguckiej poświęconych organizacji rzemiosła w Gdańsku

---

Nürnberg – *Prag. Stadt und Handwerk in der vorindustriellen Zeit*, hrsg. von Olga Fejtová, Antonia Landois, Zdzisław Noga, Prag 2022, s. 71–91.

³⁵ Maciej Mikuła, *Das Krakauer Zunftrecht im 16. Jahrhundert – auf der Suche nach einem universellen Regulierungsmuster*, [w:] *Krakau – Nürnberg – Prag: Stadt und Handwerk*, op. cit., s. 15–39.

³⁶ Idem, *Jagiellonowie a prawo cechowe w miastach małopolskich*, [w:] *Miasto i państwo na przestrzeni dziejów. Studium historyczno-prawne. Księga jubileuszowa z okazji czterdziestopięciolecia pracy naukowej oraz 70. urodzin Profesora Tadeusza Maciejewskiego*, red. Michał Gałędek, Warszawa 2020, s. 65–76.

³⁷ Z. Noga, *Der Krakauer Rat und Zünfte im 15. bis 18. Jahrhundert*, [w:] *Krakau – Nürnberg – Prag: Stadt und Handwerk*, op. cit., s. 257–269.

³⁸ Kamila Follprecht, Wojciech Krawczuk, *Die Rolle der Frauen in den Krakauer Zünften der Neuzeit*, [w:] *Krakau – Nürnberg – Prag: Stadt und Handwerk*, op. cit., s. 433–441.

³⁹ Kazimierz Arłamowski, *Dzieje przemyskich cechów rzemieślniczych w dawnej Polsce*, Przemysł 1931.

⁴⁰ Łucja Charewiczowa, *Lwowskie organizacje zawodowe za czasów Polski przedrozbiorowej*, Lwów 1929.

w XIV–XVII w.⁴¹, a także prac: Józefa Mazurkiewicza o początkach ustroju cechowego w Lublinie⁴², Antoniego Mączaka o sukiennictwie wielkopolskim w XIV–XVIII w.⁴³, Janusza Tandeckiego poświęconej dziejom organizacji cechowej w Toruniu i Chełmnie⁴⁴, J. Wyrozumskiego na temat tkactwa małopolskiego w późnym średniowieczu⁴⁵, a także Marii Boguckiej, Lidii Eberle i Włodzimierza Peli, Andrzeja Karpińskiego oraz Ewy Koczorowskiej-Pielińskiej opublikowanych w ramach pracy zbiorowej poświęconej rozwojowi rzemiosła warszawskiego

---

⁴¹ Maria Bogucka, *Gdańskie rzemiosło tekstylne od XVI do połowy XVII w.*, Badania z Dziejów Rzemiosła i Handlu w Epoce Feudalizmu, 4, Wrocław 1956; eadem, *Gdańsk jako ośrodek produkcyjny w XIV–XVII wieku*, Warszawa 1962.

⁴² Józef Mazurkiewicz, *Początki ustroju cechowego w Lublinie*, Rozprawy Wydziału Nauk Społecznych. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 3, Lublin 1948.

⁴³ Antoni Mączak, *Sukiennictwo wielkopolskie XIV–XVII w.*, Towarzystwo Miłośników Historii. Prace Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego. Badania z Dziejów Rzemiosła i Handlu w Epoce Feudalizmu, 3, Warszawa 1955.

⁴⁴ Janusz Tandecki, *Cechy rzemieślnicze w Toruniu i Chełmnie. Zarys dziejów*, Biblioteczka Toruńska. Toruńskie Towarzystwo Kultury, nr 7, Toruń 1983; zob. też idem, *XVI-wieczne statuty toruńskiego cechu garncarzy i zdunów*, „Rocznik Toruński” 17: 1986, s. 267–280.

⁴⁵ J. Wyrozumski, *Tkactwo małopolskie w późnym średniowieczu*, Prace Krakowskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego, nr 11, Warszawa 1972; zob. też A. Chmiel, *Organizacja miejska i cechów*, RKr 6: 1904, s. 41–69; Zofia Daszyńska-Golińska, *Miasta i cechy w dawnej Polsce*, Biblioteka Współczesna, Warszawa 1906; Mateusz Goliński, *Śląski cech kotlarzy i jego „czarna lista”*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 64: 2009, s. 1–17; Theodor Hirsch, *Danzigs Handels- und Gewerbsgeschichte unter dem Herrschaft des Deutschen Ordens*, Leipzig 1858; Jan Kamiński, *Z przeszłości cechu krawieckiego w Lublinie*, Lublin 1933; idem, *Z przeszłości rzemiosła piekarskiego w Lublinie*, Prace Komisji Historycznej. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Lublinie, nr 1, Lublin 1932; Klemens Koehler, *Dawne cechy i bractwa strzeleckie. Rzecz osnuta na danych o cechach i o bractwie strzeleckim w Kościanie*, Poznań 1899; Marian Małowist, *W sprawie badań nad historią rzemiosła miejskiego w średniowiecznej Polsce*, RDSiG 13: 1951, s. 1–20; Jan Ptaśnik, *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce*, Warszawa 1934; Zygmunt Zalewski, *Cech szewski w Poznaniu*, Poznań 1932.

od XIV w. aż do czasów współczesnych⁴⁶. Interesującej syntezy dziejów organizacji cechowej w średniowiecznej Polsce dokonał Henryk Samsonowicz⁴⁷. Warta odnotowania jest również publikacja Damiana Tomczyka na temat pieczęci górnośląskich cechów rzemieślniczych z okresu od XV do XVIII w.⁴⁸ Trzeba wreszcie zwrócić uwagę na niezwykle cenną, aczkolwiek zupełnie nieznaną pracę Romana Grodeckiego, w pełni poświęconą genezie i rozwojowi cechów rzemieślniczych na ziemiach polskich. Autor z właściwą sobie erudycją i wyczuciem analizowanego zagadnienia w sposób syntetyczny przedstawił ewolucję organizacji cechowej, celnie uchwycił i rzetelnie omówił najważniejsze aspekty jej funkcjonowania, wykorzystując przy tym w dużej mierze materiał źródłowy z obszaru aglomeracji krakowskiej. Rozprawa ta, nigdy niepublikowana drukiem, przechowywana jest w rękopisie w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego⁴⁹. Stosunkowo niedawno ukazała się ponadto edycja najstarszego znanego średniowiecznego statutu cechowego w języku polskim, zredagowanego na potrzeby zgromadzenia płócienniczego z Rymanowa w 1466 r., przygotowana przez Feliksa Kiryka. Treść dokumentu została opatrzona szerokim komentarzem autora, zawierającym zarówno precyzyjny opis

---

⁴⁶ M. Bogucka, *Rzemiosło warszawskie w l. 1526–1720*, [w:] *Z dziejów rzemiosła warszawskiego*, red. Barbara Grochulska i Witold Pruss, Warszawa 1983, s. 95–125; Lidia Eberle, Włodzimierz Pela, *Rzemiosło warszawskie w XIV w.*, [w:] *Z dziejów rzemiosła warszawskiego*, op. cit., s. 11–26; Andrzej Karpiński, *Ubody przedstawiciele cechowego rzemiosła warszawskiego w l. 1526–1655*, [w:] *Z dziejów rzemiosła warszawskiego*, op. cit., s. 126–145; Ewa Koczorowska-Pielińska, *Rzemiosło Starej i Nowej Warszawy do 1525 r.*, [w:] *Z dziejów rzemiosła warszawskiego*, op. cit., s. 27–94.

⁴⁷ Henryk Samsonowicz, *Cechy rzemieślnicze w średniowiecznej Polsce. Mity i rzeczywistość*, PH 75: 1984, s. 551–567.

⁴⁸ Damian Tomczyk, *Pieczęcie górnośląskich cechów rzemieślniczych w XV–XVII w. i ich znaczenie historyczne*, Opole 1975.

⁴⁹ Roman Grodecki, *Dzieje cechów rzemieślniczych w Polsce*, rękopis, Kraków, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (dalej: AUJ), spuścizna nr 37, teczka nr 11.

SUMMARY

The craft guild system of Cracow has not been a subject of particular study since the turn of the 20th century. Thus, no modern monograph on the issue has been written so far, though earlier historians who studied the social history of Cracow did raise the subject once in a while. Available publications about the craftsmen society in medieval Cracow are either outdated or incomplete. Therefore, based mainly on evidence from surviving normative sources, the author attempts to depict it as comprehensively as possible within a single coherent monograph.

The first chapter (after Introduction) presents the origins of the guild system in Cracow. It can be assumed that the first guilds in the medieval Cracow were established by settlers from southern Germany and Silesian towns who started to arrive at the city in the second half of the 13th century. Although no sources have been preserved that would unequivocally confirm the functioning of organized handicraft corporations at that time, several premises clearly indicate a high degree of organization of the community representing at least one industry: the butchers of Cracow. As historians assume, butchers must have been organized into a guild as early as the first half of the 14th century (or even the end of the 13th century). In addition, the oldest preserved town book from the years 1301–1375 mentions so many craftsmen of various specialties that there can be no doubt as to the existence of guilds in the first half of the 14th century.

No 13th century statutes of Cracow guilds have survived to our times, and there is no clear evidence that they existed in the first place. The oldest known statute, belonging to the guild of

furriers, dates from August 1377. This does not mean, however, that the guild itself was established so late. It seems more likely that an organized corporation of furriers operated earlier, as did other guilds that representatives of the metal, food, textile and leather crafts belonged to. They developed during the 14th century when Cracow was undoubtedly the main center of production and trade in the Kingdom of Poland. The fact that there were probably other 14th-century guild statutes seems to be confirmed by a note in the city council book of 1394. A specific ruling regulating the production of cloth which was included in it was also to be recorded in some 'third book,' into which the statutes and other privileges of the guilds were to be entered. If in the second half of the 14th century it was necessary to keep a separate book in the city chancellery for keeping statutes and other guild regulations, then the number of these regulations must have been considerable (and the same goes for the guilds).

The next chapter discusses the internal structure of the organization, describing in detail the position of masters, apprentices and journeymen, as well as taking into account the specific form of journeymen's association. The most important group within the medieval guild were masters. A master was a full member of a guild. He ran his own workshop as a craftsman, with journeymen and apprentices under his supervision. The first part of the chapter shows his position in the guild as its member with full rights. First of all, it describes main conditions of joining the guild as a master. The candidates were required to have citizenship of the town and produce the so called 'master work,' which was a way of proving their mastery of the craft. In the next step they were charged a special entry fee for joining the guild. Sometimes there were additional conditions, such as having a house in the city or bringing the candidate's wife to Cracow if he had one and his family originated from outside the city. In certain circumstances masters could lose their full membership of the guild, in other words, they could be stripped of their title. We also know cases of widows running workshops after the death of their husbands. As widows, they had full guild

rights and were treated as masters. The most important role was played by the so called senior masters, *de facto* presidents of the whole guild society. They ran guild accounts, presided over guild assemblies and courts, and also held the so-called 'market supervision' and conducted quality control of production.

Next, the lowest level of craft guild system, that is, the group of apprentices is discussed. A master craftsman was entitled to employ very young boys as an inexpensive form of labor in exchange for providing them with food, lodging and, most importantly, formal training in his craft. Importantly, apprentices did not collect any salary, but the master provided their board and lodging. This part of the chapter depicts the major aspects of the situation of apprentices, such as the conditions of admittance, the duration of apprenticeship, sanctions for escaping from a workshop, relations between masters and their apprentices, requirements for the apprenticeship process, and so on. It is quite characteristic that apprentices were completely dependent on their master and his family.

After the completion of the apprenticeship, the so called *wyzwoliny* (freeing), a young craftsman would become a journeyman. Journeymen as a group were the second level of medieval craft guild internal structure. They were skilled workers who had successfully completed an official apprenticeship qualification in a craft. Journeymen were considered competent and authorized to work in the given field as fully qualified employees. In contrast to apprentices, they collected weekly wages. They were less dependent on their masters, but still had to stay at their homes and were provided with food and lodging. The next section of the chapter presents all the aspects of journeymen professional activity in the guild. First, it describes all the requirements for becoming a journeyman, regulations included in employee contracts, their renunciation and leaving a workshop, the working hours, and the salary. The most characteristic aspect of their activity were the so-called journeyman years. That was a time of travel for several years, after completing apprenticeship as a craftsman. In some guilds that was the most important

condition, essential to having the right of running a workshop in the city and qualifying to become a master, in other words, to reaching the third level, and being a full member of the craft guild. The other characteristic aspect is the development of journeymen associations. They were smaller associations active within the craft guild, comprising exclusively journeymen. In this way they exercised some authority over their members, for example, journeymen had their own court of justice with jurisdiction in some cases over all journeymen associated in it.

The next chapter deals with the craft guild judiciary. It depicts relations between craft guilds and the city council, the jurisdiction of guild courts (based on guild books and statutes) and the most characteristic cases that were brought to them. Guilds investigated mainly the cases of infringements of guild law, and passed sentences in minor civil and criminal cases involving corporation members. It is worth pointing out that craft guild judiciary played an important part in the entire municipal judicial system. It can be assumed that craft corporations were in fact courts of first instance for their members.

The next part of the monograph describes other important aspects that were influencing both the professional and private life of craftsmen. The penultimate chapter shows the so called *przymus cechowy* (guild obligation), in other words, the mandatory duty to be a member of a guild for craftsmen who worked in the city. A non-member had no right to run a workshop. The next section of the chapter discusses the activities of the so-called *partacze* or *sturarze* (botchers, bunglers), i.e., craftsmen who did not belong to the guild, as well as the guilds' methods of fighting against illegal craft activities of non-members. Subsequently, a specific prohibition system, regulating the activity of workshops in terms of the organization of production (including supervision methods) is analyzed.

Craft guilds were also a kind of religious associations and performed important social functions. These issues are discussed in the first part of the last chapter. Guild assembly regulated all aspects of the religious life of its members. Every guild had

its own chapel in a city church where the services for all the guild members were held. In addition, guilds organized funerals of craftsmen and their families. Every member was obliged to participate in these funerals. A section of this chapter also looks at the so-called dissidents and describes the craft guild organization's attitude to the Reformation. It must be said that some guilds prohibited dissidents from joining. Others would come up with some sort of compromise, and dissidents were allowed to participate in guilds activity as full members. But it is clear that all guilds absolutely banned Jews from joining.

The craft guild also performed important social functions. Its assembly provided financial assistance to the elderly, sick and impoverished members of the guild. It also lent financial and professional assistance to widows, enabling them to run their workshops after their late husbands. Notably, relatives of craft guild members could benefit from many privileges making it easier for them to join the guild.

Finally, some questions of moral conduct are analyzed, describing the influence of the guild on the private lives of its members and its efforts against sexual promiscuity, gambling, drunkenness, and insubordination.

Keywords: middle ages, city, Krakow, urban history, urban judicial system, crafts, guilds, corporatism, monopolies, prohibition system

SPIS TREŚCI

1. Wstęp.....	5
2. Początki organizacji cechowej w Krakowie.....	31
3. Struktura wewnętrzna organizacji cechowej.....	45
3.1. Mistrzowie.....	45
3.1.1. Warunki dostąpienia godności mistrzowskiej.....	45
3.1.1.1. Prawo miejskie	45
3.1.1.2. Majstersztyk	52
3.1.1.3. Opłaty związane z przyjęciem godności mistrzowskiej	61
3.1.1.4. Inne warunki.....	68
3.1.2. Utrata godności mistrzowskiej.....	75
3.1.3. Wdowy prowadzące „samodzielnie” warsztaty.....	77
3.1.4. Starsi cechowi	81
3.1.4.1. Zarządzanie majątkiem cechowym	87
3.1.4.1.1. Rachunki	91
3.1.4.2. Nadzór targowy i kontrola jakości produkcji	96
3.1.5. Zgromadzenia cechowe	106
3.1.6. Podsumowanie.....	111
3.2. Uczniowie.....	117
3.2.1. Warunki niezbędne do przyjęcia na naukę do warsztatu	118
3.2.2. Czas nauki.....	123
3.2.3. Sankcje wobec uczniów uciekinierów i środki zapobiegawcze. Warunki opuszczenia warsztatu	126
3.2.4. Możliwości manipulacji przepisany w statutach czasem nauki. Warunki jego skrócenia.....	129
3.2.5. Relacje pomiędzy uczniem a mistrzem	133
3.2.6. Wynagrodzenie – szczególne przypadki.....	137

3.2.7. Wymogi stawiane warsztatom kierującym procesem nauki i liczba uczniów w warsztacie	138
3.2.8. Uroczyste przyjęcie na naukę	145
3.2.9. Tzw. wyzwoliny, czyli zakończenie nauki.....	148
3.2.10. Przyjęcie w poczet czeladzi	154
3.2.11. Dodatkowe zobowiązania ucznia po wyzwoleniu ..	158
3.2.11.1. Robieńczy	161
3.2.12. Podsumowanie	167
3.3. Towarzysze	173
3.3.1. Jednanie czeladzi	173
3.3.2. Opuszczenie warsztatu i wypowiedzenie umowy	184
3.3.3. Sankcje związane z naruszeniem przepisów regulujących rozwiązanie umowy o pracę.....	189
3.3.4. Inne okoliczności opuszczenia warsztatu lub przeniesienie do innego	193
3.3.5. Czas pracy	199
3.3.6. Wynagrodzenie za pracę	215
3.3.7. Wysokość wynagrodzenia a średnie ceny.....	227
3.3.8. Dodatkowy zarobek czeladnika w warsztacie, czyli trunkiel.....	245
3.3.9. Koszty utrzymania (stół, mieszkanie i pranie).....	252
3.3.10. Wędrówki czeladnicze	257
3.3.11. Podsumowanie	266
3.4. Związki czeladnicze	274
3.4.1. Geneza i powstanie związków czeladniczych na ziemiach polskich	276
3.4.2. Miejsce stowarzyszenia czeladniczego w organizacji cechowej.....	285
3.4.3. Gospoda czeladnicza.....	289
3.4.4. Zebrania czeladnicze (samorząd).....	292
3.4.5. Wirtowie.....	298
3.4.6. Własne sądownictwo	302
3.4.7. Kasa związkowa	309
3.4.8. Podsumowanie	312

4.	Sądownictwo cechowe w świetle statutów i ksiąg cechowych.....	319
4.1.	Stosunek rady miejskiej do organizacji cechowej.....	321
4.2.	Zakres jurysdykcji sądów cechowych i ich organizacja w świetle źródeł normatywnych.....	327
4.3.	Zakres jurysdykcji sądów cechowych na podstawie wpisów do ksiąg cechowych.....	334
4.3.1.	Sprawy o naruszenie tzw. prawa cechowego.....	336
4.3.2.	Sprawy tzw. pozacechowe toczące się przed sądem korporacyjnym.....	338
4.3.3.	Wnioski dotyczące zakresu jurysdykcji sądów korporacyjnych płynące z ksiąg cechowych.....	342
4.4.	Skład orzekający	348
4.5.	Proces karny w świetle średniowiecznych ksiąg złotników krakowskich i sukienników kleparskich.....	353
4.6.	Średniowieczne księgi rzeźników krakowskich.....	361
4.7.	Podsumowanie	379
5.	System prohibicyjny w organizacji cechowej.....	385
5.1.	Przymus cechowy, określenie i rozgraniczenie sfer produkcyjnych, monopol na handel wyrobami rzemieślniczymi.....	385
5.2.	Działalność partaczy i walka z produkcją pozacechową.....	398
5.3.	Działalność przedsiębiorców żydowskich	405
5.4.	Nadzór nad produkcją. Oznaczenie jej maksymalnego poziomu, gwarancja równych kosztów i jednako- wego zbytu.....	420
5.5.	Podsumowanie	438
6.	Cech jako bractwo?.....	445
6.1.	Funkcje religijne.....	445
6.1.1.	Kaplica	450
6.1.2.	Nabożeństwa i pogrzeby cechowe.....	479
6.1.3.	Kwestia tzw. dysydentów, czyli organizacja cechowa wobec reformacji	491
6.2.	Pomoc socjalna w organizacji cechowej.....	504

6.2.1. Pomoc finansowa dla starych, chorych i ubogich członków cechu	510
6.2.2. Pomoc socjalna świadczona wdowom po zmarłych członkach cechów	523
6.2.3. Ulgi stosowane wobec krewnych i powinowatych członków cechów	532
6.3. Cech „na straży moralności” – kwestie obyczajowe.....	537
6.3.1. Najczęstsze występki obyczajowe	538
6.3.1.1. Gra w karty i kości	539
6.3.1.2. Rozwiążłość seksualna	543
6.3.1.3. Pijaństwo i środki zapobiegawcze stosowane wobec czeladzi	548
6.3.2. Tzw. poniedziałkowanie czeladzi	554
6.4. Podsumowanie	566
7. Zakończenie	577
Wykaz skrótów.....	579
Źródła rękopiśmienne i drukowane oraz wydawnictwa	
źródłowe	581
Rękopisy.....	581
Starodruki	583
Wydawnictwa źródłowe	583
Opracowania.....	586
Spis tabel.....	613
Indeks osób	615
Summary	625

BIBLIOTEKA KRAKOWSKA

1. Adam Chmiel, *Marcin Oracewicz, mieszczanin krakowski* (1897)
2. Klemens Bąkowski, *Dom Długosza* (1897)
3. Klemens Bąkowski, *O wartości zabytków świeckiego budownictwa Krakowa* (1897)
4. Józef Muczkowski, *Skalka* (1897)
5. Władysław Łuszczkiewicz, *Kościół Bożego Ciała, jego dzieje i zabytki* (1898)
6. Klemens Bąkowski, *Historia Krakowa w zarysie* (1898)
7. Walery Eliaz Radzikowski, *Konik zwierzyniecki* (1898)
8. Władysław Łuszczkiewicz, *Kościół św. Katarzyny z klasztorem OO. Augustianów* (1898)
9. Adolf Sternschuss, *Dom Jana Matejki* (1898)
10. Władysław Łuszczkiewicz, *Wieś Mogiła przy Krakowie, jej klasztor cysterski, kościółek farny i kopiec Wandy* (1899)
11. Władysław Łuszczkiewicz, *Sukiennice krakowskie. Dzieje gmachu i jego obecnej przebudowy* (1899)
12. [Tomasz Krzyżanowski] *Wspomnienia mieszczanina krakowskiego z lat 1768–1807*, wyd. Władysław Prokesch (1900)
13. Antoni Karbowski, *Obiady profesorów Uniw. Jagiellońskiego w XVI i XVII wieku* (1900)
14. Antoni Karbowski, *Rozproszenie młodzieży szkolnej krakowskiej w roku 1549* (1900)
15. Jan Ptaśnik, *Obrazki z życia żaków krakowskich w XV i XVI wieku* (1900)
16. Klemens Bąkowski, *Dzieje Wszechnicy Krakowskiej od r. 1364 do 1400 i od r. 1400 do 1900* (1900)
17. Julian Bukowski, *Kościół akademicki św. Anny. Monografia historyczna* (1900)
18. Stanisław Tomkowicz, *Tyniec* (1901)
19. Józef Muczkowski, *Kościół św. Franciszka w Krakowie* (1901)
20. Kazimierz Sosnowski, *Poezja krakowska z czasów Wolnego Miasta (ze szczególnym uwzględnieniem Edmunda Wasilewskiego) 1815–1846* (1901)
21. Jan Ptaśnik, *Obrazki z przeszłości Krakowa, seria I* (1902)
22. Klemens Bąkowski, *Dawne cechy krakowskie* (1903)
23. Jan Ptaśnik, *Obrazki z przeszłości Krakowa, seria II* (1903)
24. Jan Krupski, *Szopka krakowska* (1904)
25. Klemens Bąkowski, *Kościół św. Krzyża w Krakowie* (1904)

26. Stanisław Tomkowicz, *Bielany* (1904)
27. Klemens Bąkowski, *Kronika krakowska 1796–1848, cz. I: od r. 1796 do 1815* (1905)
28. Stanisław Tomkowicz, *Galeria portretów biskupów krakowskich w krużgankach klasztoru OO. Franciszkanów w Krakowie* (1905)
29. Zygmunt Hendel i Feliks Kopera, *Kościół św. Idziego w Krakowie* (1905)
30. Klemens Bąkowski, *Kronika krakowska 1796–1848, cz. II: od r. 1816 do 1831* (1906)
31. Wiktor Kopff, *Wspomnienia z ostatnich lat Rzeczypospolitej Krakowskiej*, wyd. Stanisław Estreicher (1906)
32. Edward Kubalski, *Z dziejów krakowskiej muzyki (czasy Rzeczypospolitej Krakowskiej)* (1906)
33. Stanisław Tomkowicz, *Raciborowice* (1906)
34. Marcei Nałęcz Dobrowolski, *Kościół i klasztor św. Agnieszki w Krakowie* (1906)
35. Eugeniusz Müller, *Żydzi w Krakowie w drugiej połowie XIV stulecia* (1906)
36. Stanisław Tomkowicz, *Wewnętrzne urządzenie zamku krakowskiego i jego losy* (1907)
37. Klemens Bąkowski, *Teatr krakowski 1780–1815* (1907)
38. Józef Gollenhofer, *Rewolucja krakowska 1848 roku* (1908)
39. Ludwik Sikora, *Szwedzi i Siedmiogrodzianie w Krakowie od 1655 do 1657 roku* (1908)
- 40–41. *Wspomnienia Ambrożego Grabowskiego*, wyd. Stanisław Estreicher, t. I–II (1909)
42. Klemens Bąkowski, *Kronika krakowska 1796–1848, cz. III: od r. 1832 do 1848* (1909)
43. Wojciech Mączyński, *Dziennik zdarzeń w mieście Krakowie w czasie konfederacji barskiej*, wyd. Władysław Konopczyński (1911)
44. Tadeusz Kupczyński, *Kraków w powstaniu kościuszkowskim* (1912)
45. Stanisław Stetkiewicz, *Rzeczpospolita Krakowska w dobie powstania listopadowego* (1912)
46. Klemens Bąkowski, *Kościół N. P. Marii w Krakowie*; Adolf Szyszko-Bohusz, *Architektura kościoła N. P. Marii w Krakowie w historii budownictwa polskiego* (1913)
47. Władysław Namysłowski, *Poczta Wolnego Miasta Krakowa* (1913)
48. Władysław Namysłowski, *Milicja Wolnego Miasta Krakowa 1815–1846* (1914)
49. Tadeusz Gutkowski, *Cenzura w Wolnym Mieście Krakowie 1832–1846* (1914)

50. Wacław Tokarz, *Kraków w początkach powstania styczniowego i wyprawa na Miechów*, t. I (1915)
51. Wacław Tokarz, *Kraków w początkach powstania styczniowego i wyprawa na Miechów*, t. II (1916)
52. *Pamiętnik Wojciecha K. Stattlera. Studia malarskie o Krakowie i Rzymie przed 100 laty*, wyd. Maciej Szukiewicz (1916)
53. Władysław Prokesch, *Z dziejów krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych* (1917)
54. Adam Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Floriańska, część I* (1917)
55. Jan Lachs, *Dawne łaźnie krakowskie* (1919)
56. Adam Chmiel, *Barwa i chorągiew polska* (1919)
57. Adam Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Floriańska, cz. II* (1919)
58. Adam Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Floriańska, cz. III* (1920)
- 59–60. Leon Wachholz, *Szpitala krakowskie 1220–1920, cz. I–II* (1921–1924)
- 61–62. Adam Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica św. Jana. cz. I–II* (1924)
- 63–64. Stanisław Tomkowicz, *Ulice i place Krakowa w ciągu dziejów, ich nazwy i zmiany postaci* (1926)
65. Stanisław Kawecki, *Opis miasta Krakowa w obrębie okopów w r. 1836*, wyd. Adam Chmiel (1927)
66. Kazimierz Lepszy, *Oblężenie Krakowa przez arcyksięcia Maksymiliana 1587* (1929)
67. Władysław Szumowski, *Krakowska szkoła lekarska po reformach Kollątaja* (1929)
68. Jadwiga Krasicka, *Kraków i ziemia krakowska wobec konfederacji barskiej* (1929)
69. Stanisław Małachowski-Lempicki, *Dzieje wolnego mularstwa w Krakowie 1755–1822* (1929)
70. *Kronika mieszczanina krakowskiego z lat 1575–1595*, wyd. Henryk Barycz (1930)
71. Krystyna Pieradzka, *Garbary, przedmieście Krakowa (1363–1587)* (1931)
72. *Kraków w XIX w.*, t. I (1932)
73. Adam Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Sławkowska, cz. I* (1931)
74. Janina Dzikówna, *Kleparz do 1528 roku* (1932)
75. Adam Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Sławkowska, cz. II* (1932)
76. *Kraków w XIX w.*, t. II (1932)
77. Antoni Górny i Kazimierz Piwarski, *Kraków w czasie drugiego najazdu Szwedów na Polskę (1702–1709)* (1932)
78. Stanisław Tomkowicz, *Pałac biskupi w Krakowie* (1933)
79. Kazimierz Rosenbaiger, *Dzieje kościoła OO. Franciszkanów w wiekach średnich* (1933)

80. Henryk Barycz, *Szkice z dziejów Uniwersytetu Jagiellońskiego* (1933)
81. Adam Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Grodzka, cz. I* (1934)
82. Michał Patkaniowski, *Krakowska rada miejska w wiekach średnich* (1934)
83. Henryk Jasiński, *Dawna kamienica krakowska, jej układ i wnętrze* (1934)
84. Melania Skorzeplanka, *Feliks Oraczewski, rektor krakowskiej Szkoły Głównej* (1935)
85. Adam Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Grodzka, cz. II* (1935)
86. Józef Muczkowski, *Krwawy burmistrz. Kartka z dziejów mieszczanstwa krakowskiego w XVI wieku* (1935)
87. Krystyna Pieradzka, *Handel Krakowa z Węgrami w XVI w.* (1935)
88. Klemens Bąkowski, *Kraków przed lokacją z roku 1257* (1935)
89. Maria Sągajłówna, *Aleksander Kotsis (1836–1877)* (1936)
- 90–91. Maria Estreicherówna, *Życie towarzyskie i obyczajowe Krakowa w latach 1848–1863*, t. I–II (1936)
92. Zbigniew Bocheński, *Krakowski cech mieczników* (1937)
93. Adam Bochnak, Krystyna Pieradzka, *Czterdziestolecie działalności Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa 1897–1937* (1937)
94. *Studia nad przedmieściami Krakowa* (1938)
95. Mieczysław Niwiński, *Wójtostwo krakowskie w wiekach średnich* (1938)
96. Kamil Kantak, Jerzy Szablowski i Jerzy Żarnecki, *Kościół i klasztor OO. Bernardynów w Krakowie* (1938)
97. Karol Korta, *Gimnazjum św. Anny w Krakowie. Wspomnienia ucznia z lat 1888–1896* (1938)
98. Henryk Barycz, *Lata szkolne Marka i Jana Sobieskich w Krakowie* (1939)
99. Józef Mehoffer, *O naturalizmie i historyzmie Matejki*; Karol Estreicher, *Artystyczna droga Matejki* (1939)
100. Adam Chmiel, *Szkice krakowskie* (1939–1947)
101. Mieczysława Romankówna, *„Pszczółka krakowska” 1819–1822* (1939)
- 102–103. Józef Reiss, *Almanach muzyczny Krakowa 1780–1914*, t. I–II (1939)
104. *Kraków pod rządami wroga 1939–1945* (1946)
105. Romuald Gustaw, *Klasztor i kościół św. Józefa SS. Bernardynek w Krakowie 1646–1946* (1947)
106. Janina Bieniarzówna, *Z dziejów liberalnego i konspiracyjnego Krakowa (1833–1848)* (1948)

107. Juliusz Demel, *Stosunki gospodarcze i społeczne Krakowa w latach 1846–1853* (1951)
108. Juliusz Demel, *Kasper Zubowski 1797–1873* (1952)
109. *Krakowskie odrodzenie* (1954)
110. *Kraków Mickiewiczowi* (1956)
111. *Kraków. Studia nad rozwojem miasta* (1957)
112. Juliusz Demel, *Stosunki gospodarcze i społeczne Krakowa w latach 1853–1866* (1958)
113. *Kraków w powstaniu styczniowym* (1968)
114. Janina Kras, *Wyższe Kursy dla kobiet im. A. Baranieckiego w Krakowie 1868–1924* (1972)
115. Krystyna Pieradzka, *Związki Długosza z Krakowem* (1975)
116. Wojciech M. Bartel, *Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa 1815–1846* (1976)
117. Józef Wawel-Louis, *Urywki z dziejów i życia mieszkańców Krakowa* (1977)
118. Michał Rożek, *Mecenat artystyczny mieszczaństwa krakowskiego w XVII w.* (1977)
119. Jan Pasicznik, *Kościół i klasztor Reformatów w Krakowie* (1978)
120. Jacek Purchla, *Jak powstał nowoczesny Kraków* (1979)
121. Michał Rożek, *Katedra wawelska w XVII wieku* (1980)
122. Ryszard Kotewicz, *Z dziejów przemysłu Krakowa w latach 1918–1939* (1981)
123. Anna Żeleńska-Chełkowska, *Feliks Radwański, senator Rzeczypospolitej Krakowskiej (1756–1826)* (1982)
124. Henryk Barycz, *Rzecz o studiach w Krakowie dwóch generacji Sobieskich* (1984)
125. Jerzy Paszcenda, *Kościół św. Barbary w Krakowie z domem zakonnym księży Jezuitów* (1985)
126. Anna Gruca, *Księgozbiór Stanisława Wyspiańskiego* (1989)
127. Jerzy Mikułowski Pomorski, *Kraków w naszej pamięci* (1991)
128. Renata Żurkowa, *Księgarstwo krakowskie w pierwszej połowie XVII wieku* (1992)
129. Jan Kracik, *Ludzie z przedmieścia historii. Kleparzanie czasów staropolskich* (1993)
130. Aniela Kielbicka, *Archiwa krakowskie na tle polskiej nauki historycznej 1878–1951* (1993)
131. Jerzy Rajman, *Klasztor Norbertanek na Zwierzyńcu w wiekach średnich* (1993)
132. Urszula Perkowska, *Studentki Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1894–1939* (1994)

133. *Kościuszcze w holdzie* (1994)
134. Anna Palarczykowa, *Artur Potocki i jego pałac „Pod Baranami” w Krakowie* (1995)
135. Marek Daniel Kowalski, *Pralac i kanonicy krakowskiej kapituły katedralnej od pontyfikatu biskupa Nankera do śmierci biskupa Zawiszy z Kurozwek (1320–1382)* (1996)
136. *Między gotykiem a barokiem. Sztuka Krakowa XVI i XVII wieku* (1997)
137. Wiesław Bieńkowski, *Strażnicy dziejów miasta narodowej pamięci. Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa w latach 1896–1996* (1997)
138. Zbyszko Górczak, *Podstawy gospodarcze działalności Zbigniewa Oleśnickiego biskupa krakowskiego* (1999)
139. Stanisław Piech, *W cieniu kościołów i synagog. Życie religijne międzywojennego Krakowa 1918–1939* (1999)
140. Urszula Perkowska, *Jubileusze Uniwersytetu Jagiellońskiego* (2000)
141. Artur Gerhardt, *Rodzina Wodzickich w Krakowie w XVIII i XIX wieku* (2001)
142. Kamila Follprecht, *Właściciele nieruchomości w Krakowie w 1655 roku* (2001)
143. Barbara Szornel-Dąbrowska, *Towarzystwo Miłośników Książki w Krakowie w latach 1922–1939* (2001)
144. Katarzyna Dormus, *Kazimiera Bujwidowa (1867–1932). Życie i działalność społeczno-oświatowa* (2002)
145. Aniela Kielbicka, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie 1850–1950* (2003)
146. Anna Zwiercan-Witkowska, *Działalność prywatnego Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego Towarzystwa Szkoły Ludowej im. Franciszka Preisendanza w Krakowie* (2004)
147. Monika Jaglarz, *Księgarstwo krakowskie XVI wieku* (2004)
148. Joanna Brzózka, *Dzieje rodziny Florkiewiczów herbu Ozdoba z Młoszowej w XIX wieku* (2006)
149. Stanisław Garlicki, *Sklepy Krakowa na początku XX wieku* (2008)
150. *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta* (2007)
151. Henryk Markiewicz, *Cracoviana. Sprawy i ludzie* (2009)
152. Bogusław Krasnowolski, *Restauracja zespołu augustiańskiego na Kazimierzu. Z dziejów ochrony krakowskich zabytków* (2010)
153. Jan M. Małecki, *Dzieje Witkowic i Górki Narodowej, dawnych wsi kapituły katedralnej. Ze studiów nad przedmieściami Krakowa* (2010)

154. Łukasz Tomasz Sroka, *Sprawiedliwi chcą być doskonali. Z dziejów wolnomularstwa w Krakowie od XVIII wieku do współczesności* (2010)
155. Sławomir Dryja, Stanisław Sławiński, *Krakowskie słodownie przelomu wieku XVI i XVII* (2010)
156. Adam Kamiński, *Zarys dziejów Archiwum Państwowego w Krakowie (1792) 1878–1952*, opr. Janina Stoksik (2012)
157. Łukasz Walczy, *Dzieje konserwacji ołtarza Wita Stwosza w kościele Mariackim w Krakowie* (2012)
158. *Dom Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa przy ul. św. Jana 12* (2013)
159. Jerzy Mikułowski Pomorski, *Stawanie się Krakowem w naszej pamięci* (2014)
160. Joanna Sławińska, *Kaplica ogrojcowa przy kościele św. Barbary w Krakowie* (2015)
161. Zofia Kozłowska-Budkowa, *Studia z dziejów kultury średniowiecznego Krakowa* (2015)
162. Maria Hennel-Bernasikowa, *Pałac Potockich w Krakowie (róg Rynku i Brackiej). Zarys dziejów* (2016)
163. Joanna Kostecka, *Krakowskie Komisje Boni Ordinis. Próby reform miejskich w latach 1750–1789* (2017)
164. Monika Andrasz-Mrozek, *Magistrat Miasta Krakowa 1866–1914. Ustrój, kadra i mechanizmy zarządzania miastem* (2018)
165. Mateusz Mataniak, *Rada Administracyjna Miasta Krakowa i jego okręgu (1846–1853)* (2019)
166. Iwona Kawalla-Lulewicz, *Kupiectwo i handel w międzywojennym Krakowie (1918–1939)* (2020)
167. Katarzyna Moskal, *Hafty krakowskie do połowy wieku XV i ich twórcy* (2021)
168. Bogusław Krasnowolski, *Krakowski Kazimierz. Historia i kultura* (2022)

ISBN 978-83-8138-924-2

9 788381 389242